



Sociaal en Cultureel Planbureau

Klimaatbeleid en de samenleving

Een korte samenvatting van inzichten uit het SCP-onderzoek op het vlak van duurzame samenleving



Klimaatbeleid en de samenleving

Een korte samenvatting van inzichten uit het SCP-onderzoek
op het vlak van duurzame samenleving

Yvonne de Kluzenaar
Christine Carabain
Anja Steenbekkers

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het scp rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het scp valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het scp is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de ‘Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus’.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2020

scp-publicatie 2020-12

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle en Staet van Creatie, Tilburg

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

Foto omslag: Hollandse Hoogte / Patricia Rehe

ISBN 978 90 377 0955 1

NUR 740

Copyright

U mag citeren uit scp-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag scp-bestanden op een server plaatsen mits:

- 1 het digitale bestand (rapport) intact blijft;
- 2 u de bron vermeldt;
- 3 u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

scp-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via DANS www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	4
1 Inleiding	5
2 Opvattingen over klimaatverandering en klimaatbeleid	6
2.1 Klimaatverandering: standpunt, bezorgdheid, ervaren urgentie	6
2.2 Ontwikkelingen in de tijd: klimaat als probleem en agendapunt voor de regering	8
2.3 Wensen voor de toekomst	11
2.4 Verdeeldheid en politisering	11
2.5 Mondiale aanpak	12
2.6 Rechtvaardige lastenverdeling	12
2.7 Conclusie	13
Noten	13
3 Energietransitie en aardgasvrij beleid	16
3.1 Steun voor de energietransitie	16
3.2 Verdeeldheid over aardgasvrij beleid	16
3.3 Verschillen tussen groepen en verklarende factoren	17
3.4 Overwegen van aardgasvrije alternatieven	18
3.5 Onzekerheden en zorgen van woningeigenaren	19
3.6 Conclusie	21
Noten	22
4 Slotbeschouwing	23
Literatuur	25

Voorwoord

Het tegengaan van klimaatverandering vormt een maatschappelijke opgave die ons allemaal raakt. In het Klimaatakkoord zijn maatregelen afgesproken die moeten leiden tot een substantiële vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Het is duidelijk dat het bereiken van de klimaatdoelen uit het Klimaatakkoord mede afhankelijk is van een brede en actieve betrokkenheid van de Nederlandse burgers. Daarom is het belangrijk kennis te verwerven over wat er onder burgers leeft.

In 2017 startte het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) met het onderzoeksprogramma 'Duurzame Samenleving' dat zich richt op het verkennen, beschrijven en verklaren van de energietransitie vanuit het burgerperspectief.

In deze publicatie treft u een synthese aan van resultaten van de studies die binnen dit programma zijn verricht, aangevuld met inzichten op dit terrein uit ons *Continu Onderzoek Burgerperspectieven* (COB). Daarmee biedt deze publicatie een breed inzicht niet alleen in draagvlak en actiebereidheid, maar ook in de behoeften en zorgen die leven onder burgers met betrekking tot hun bijdrage aan de transitie naar een klimaat-neutrale samenleving. Deze inzichten zijn bijeengebracht om de opvattingen en ervaringen onder burgers op een rij te zetten, zodat het beleid hier rekening mee kan houden bij de ontwikkeling van nieuwe beleidsplannen en maatregelen op het terrein van energie en klimaat.

We eindigen deze publicatie met een aantal concrete aandachtspunten voor klimaatbeleid dat zich richt op burgers.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

1 Inleiding

Om verdere opwarming van de aarde te voorkomen, zijn er internationaal en nationaal ambitieuze afspraken gemaakt om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen. Het behalen van de doelen van het klimaatbeleid, waaronder het beperken van de CO₂-uitstoot met 95% in 2050 ten opzichte van 1990, zal van invloed zijn op onze manier van wonen, vervoer en consumptie en op de arbeidsmarkt. Het raakt daarmee de samenleving in haar volle omvang. Naast het veranderen van vaak alledaags gedrag, vormt de beoogde transitie naar een aardgasvrije gebouwde omgeving één van de belangrijke opgaven waar burgers de komende jaren mee te maken zullen krijgen.

We geven in deze notitie een beknopte samenvatting van de eerste inzichten uit het SCP-onderzoek naar het burgerperspectief op de duurzaamheidstransitie. Deze notitie gaat in op opvattingen over klimaat en klimaatbeleid en op gedragsintenties, waarbij we de casus van de transitie naar aardgasvrij wonen als voorbeeld nemen van een meer specifieke maatregel.

We beginnen met een beschrijving van opvattingen over klimaatverandering en klimaatbeleid in Nederland in brede zin. Wat is de positie van Nederlandse burgers in de discussie over klimaatverandering? Hoe bezorgd is men over klimaatverandering en hoe urgent vindt men het dat de mensheid in actie komt om klimaatverandering tegen te gaan? Hoe ontwikkelt het ervaren belang van dit onderwerp als maatschappelijk probleem zich in de tijd? Hoeveel belang kent men milieu en klimaat toe als agendapunt voor de regering? Wat zien we met betrekking tot gewenste veranderingen in overheidsuitgaven voor dit thema (§ 2)?

Vervolgens kijken we meer specifiek naar opvattingen over het energiebeleid. Hoe verhouden opvattingen over klimaat en klimaatbeleid in algemene zin zich tot steun voor de energietransitie in brede zin en het aardgasvrij beleid in het bijzonder? Welke verschillen zien we tussen groepen burgers en welke factoren spelen een rol in de verklaring van die verschillen (§ 3)?

Deze inzichten bieden aanknopingspunten om in de ontwerp- en uitvoeringsfase van het transitiebeleid beter rekening te kunnen houden met het perspectief van burgers.

2 Opvattingen over klimaatverandering en klimaatbeleid

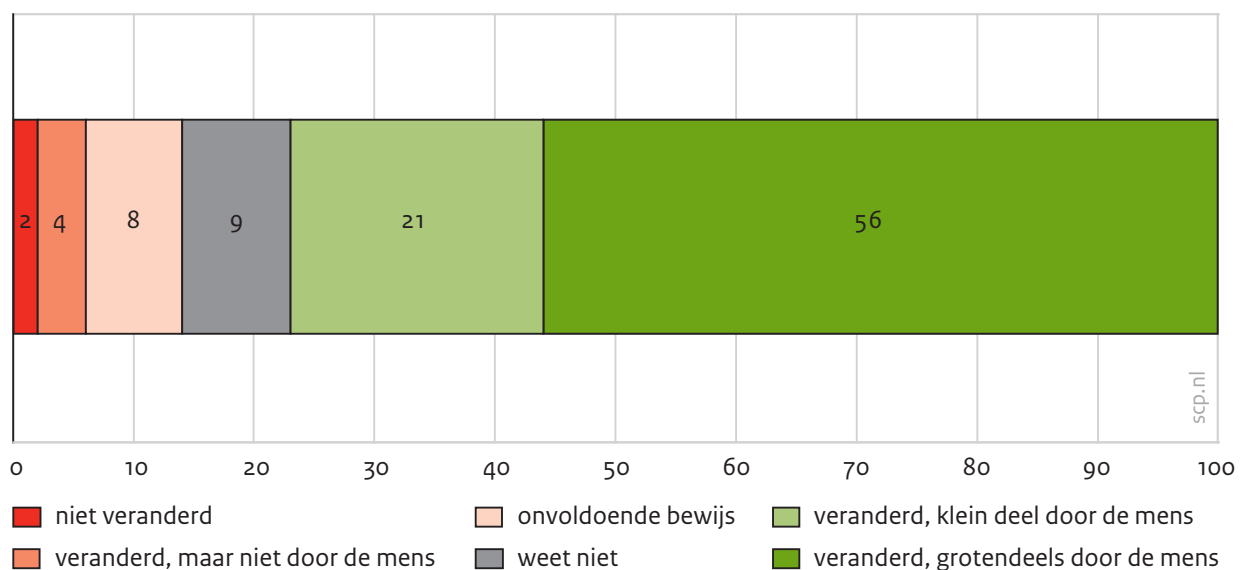
2.1 Klimaatverandering: standpunt, bezorgdheid, ervaren urgentie

De grootschalige kwantitatieve verkenning De energietransitie vanuit burgerperspectief geeft meer inzicht in opvattingen van Nederlanders¹ over het thema klimaat en energietransitie. Een uitgebreidere beschrijving van de aanpak en eerste bevindingen uit die verkenning is terug te lezen in Scholte et al. (2020).²

Gevraagd naar de eigen positie in het debat over klimaatverandering³, geeft meer dan driekwart (77%) van de mensen aan van mening te zijn dat het klimaat in de afgelopen 100 jaar veranderd is en dat dit (in enige mate) het gevolg is van menselijk handelen. Het percentage klimaatveranderingsontkenners in Nederland is klein (2%), hoewel er wel een substantiële groep is die twijfelt over de rol van de mens in het veroorzaken van klimaatverandering (zie figuur 2.1).⁴

Figuur 2.1

Antwoord op de vraag: 'Wat is uw positie in de discussie over klimaatverandering? Welk van de onderstaande posities komt het dichtst in de buurt van uw eigen mening? In de afgelopen 100 jaar is het klimaat...', 2019 (in procenten, gewogen)

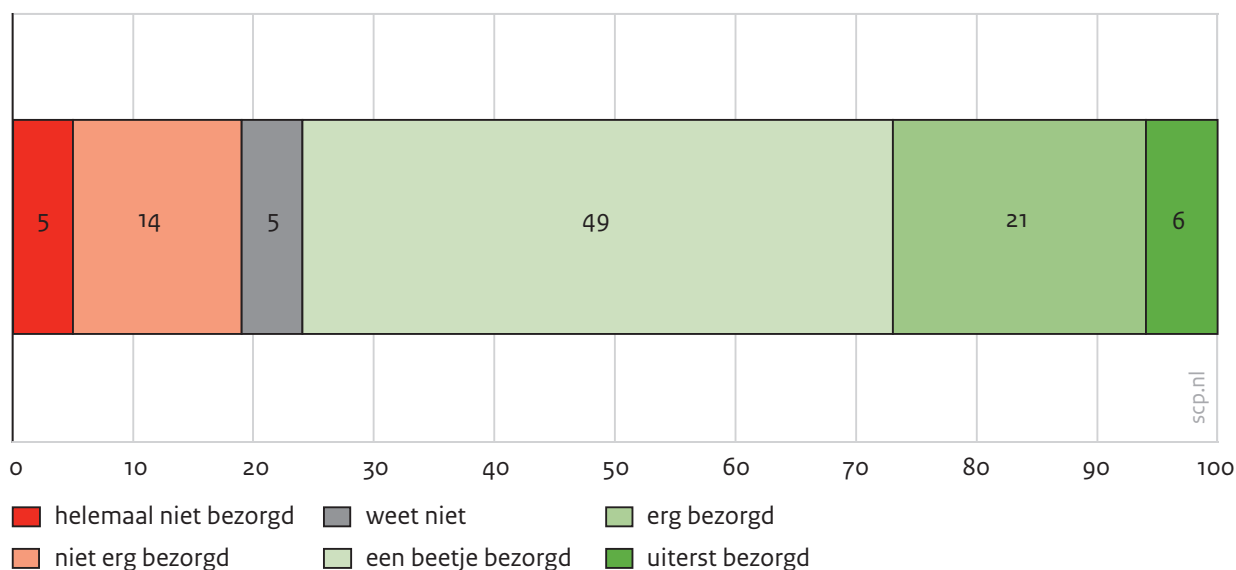


Bron: VET'19 (Scholte et al. 2020)

Een ongeveer even groot aandeel van de Nederlanders maakt zich hier ook zorgen over: 76% van de mensen geeft aan bezorgd te zijn (erg of uiterst bezorgd: 27%; een beetje bezorgd: 49%) (zie figuur 2.2).

Figuur 2.2

Antwoord op de vraag: 'Hoe bezorgd bent u over klimaatverandering?', 2019 (in procenten, gewogen)

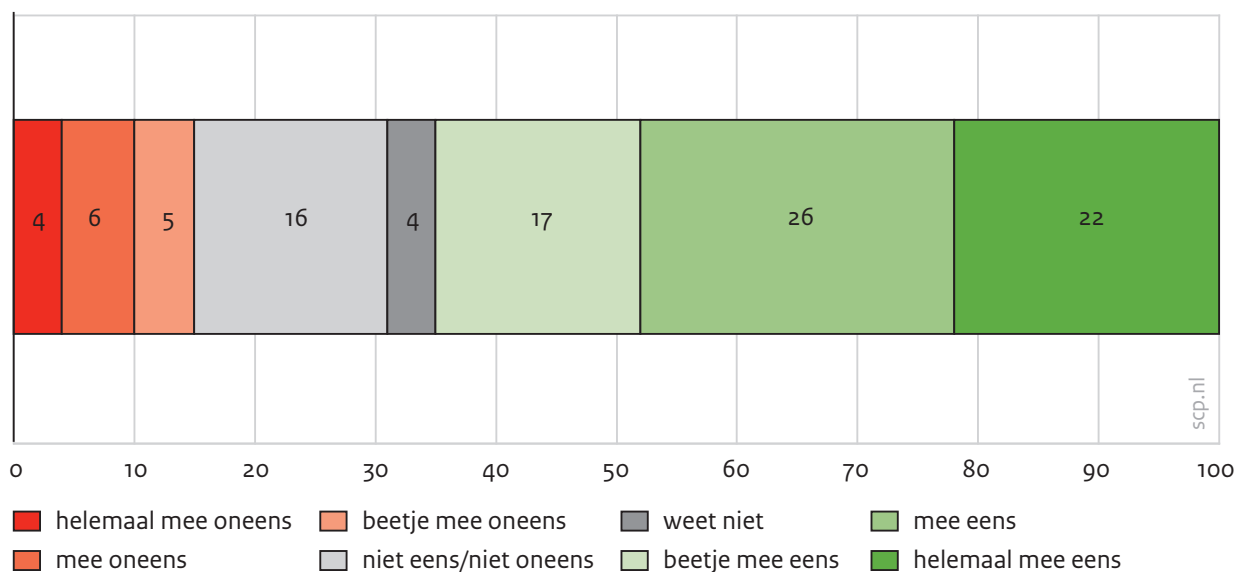


Bron: VET'19 (Scholte et al. 2020)

Verreweg de meeste mensen vinden dat er iets moet gebeuren om klimaatverandering tegen te gaan, al verschilt de gewenste urgentie sterk: 10% is het (helemaal) oneens met de stelling 'De mensheid moet zo snel mogelijk in actie komen tegen klimaatverandering, anders is het te laat', 5% is het een beetje oneens, 16% is het niet eens/niet oneens, 65% is het daarmee eens (17% een beetje eens, 48% helemaal mee eens) en 4% geeft aan het niet te weten (Scholte et al. 2020).

Figuur 2.3

Ervaren urgentie: reacties op de stelling 'De mensheid moet zo snel mogelijk in actie komen tegen klimaatverandering, anders is het te laat.', 2019 (in procenten, gewogen)



Bron: VET'19 (Scholte et al. 2020)

2.2 Ontwikkelingen in de tijd: klimaat als probleem en agendapunt voor de regering

Het *Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB)* geeft meer inzicht in de opvattingen van burgers over prioritering en probleembesef van milieu en klimaat ten opzichte van andere maatschappelijke kwesties. Hierna bespreken we een aantal belangrijke inzichten uit het COB. Een uitgebreidere beschrijving van die bevindingen is terug te lezen in Dekker en Den Ridder (2020) en Dekker et al. (2020).

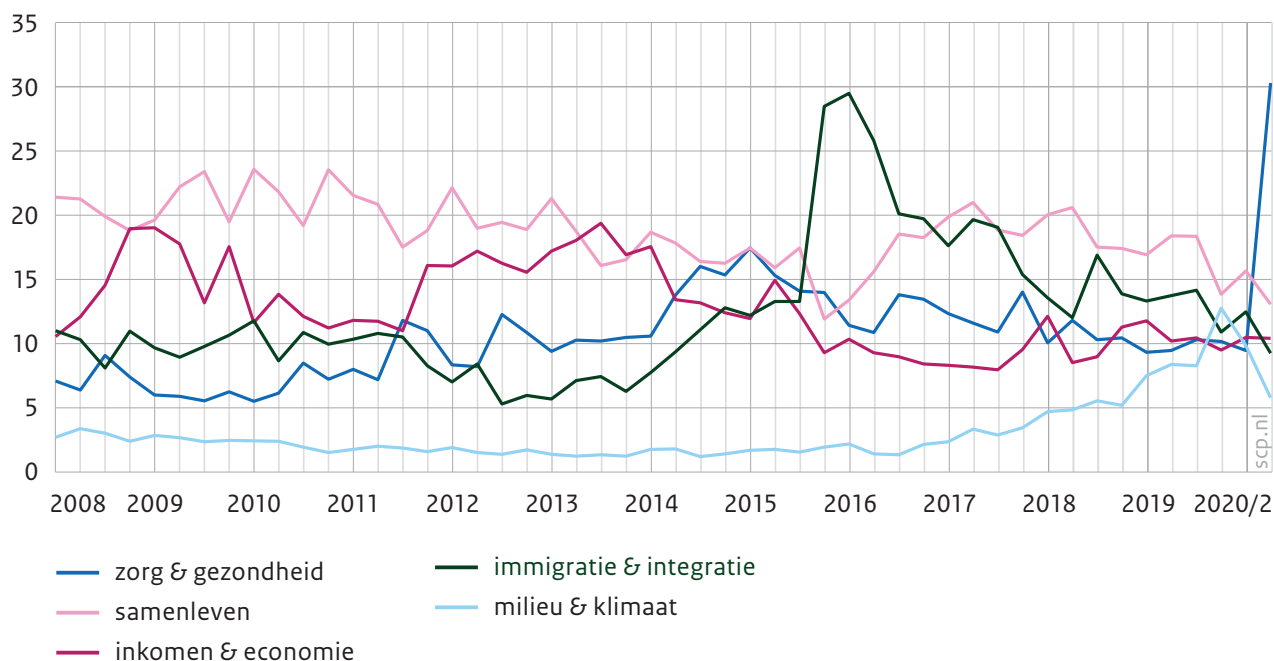
Nationaal probleembesef

Gevraagd naar de *grootste problemen* in Nederland *op dit moment*⁵, staat de verzamelcategorie natuur, milieu & klimaat in het eerste kwartaal van 2020 op een (bijna) gedeelde derde plaats met inkomen & economie, na samenleven & normen en waarden en immigratie & integratie (Dekker en Den Ridder 2020).

In het tweede kwartaal, april en mei 2020, heeft de coronacrisis alle aandacht.⁶ Corona was op dat moment met afstand het meestgebruikte woord om de grootste maatschappelijke problemen van het moment te benoemen. De resultaten van dat moment laten grote veranderingen zien in de publieke opinie. In de 50 edities van dit onderzoek, dat loopt sinds 2008, zagen we zulke grote veranderingen in de publieke opinie niet eerder (Dekker et al. 2020). Zorg & gezondheid laat een zeer sterke stijging zien in het nationale probleembesef. Andere kwesties, waaronder samenleven, immigratie & integratie en milieu & klimaat lijken daardoor even wat meer naar de achtergrond te schuiven. Alleen inkomen & economie blijft vrijwel onveranderd. Desalniettemin staat milieu & klimaat nog steeds in de top vijf. Daarbij moet bedacht worden dat gevraagd wordt naar de grootste problemen in ons land *op dit moment*. Dat richt de aandacht meer op binnenlandse kwesties dan op wereldwijde problemen en meer op het nu dan op de toekomst. Als we mensen vragen naar de toekomst, dan noemt men klimaat en milieu vaker dan wanneer we vragen naar het hier en nu (Dekker et al. 2020). Figuur 2.4 laat de ontwikkeling van het nationaal probleembesef in de tijd zien. Diverse thema's laten verschillen zien naar opleiding, maar opvallend is dat die verschillen het grootst lijken bij het thema klimaat en milieu. Dit thema wordt door hogeropgeleiden veel vaker als probleem genoemd (Den Ridder 2020). Wordt klimaat als keuzemogelijkheid voorgelegd naast andere onderwerpen, dan scoort het in Nederland hoog vergeleken met andere EU-lidstaten (zie de Eurobarometergegevens van medio juni in Dekker en Den Ridder (2020: 26); antwoorden op de vraag 'Wat zijn volgens u momenteel de twee belangrijkste zaken die in [land] spelen?').

Figuur 2.4

Ontwikkelingen in het nationale probleembesef, de vijf grootste categorieën onderwerpen van 2020/2, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008-2020/2 (in procenten)



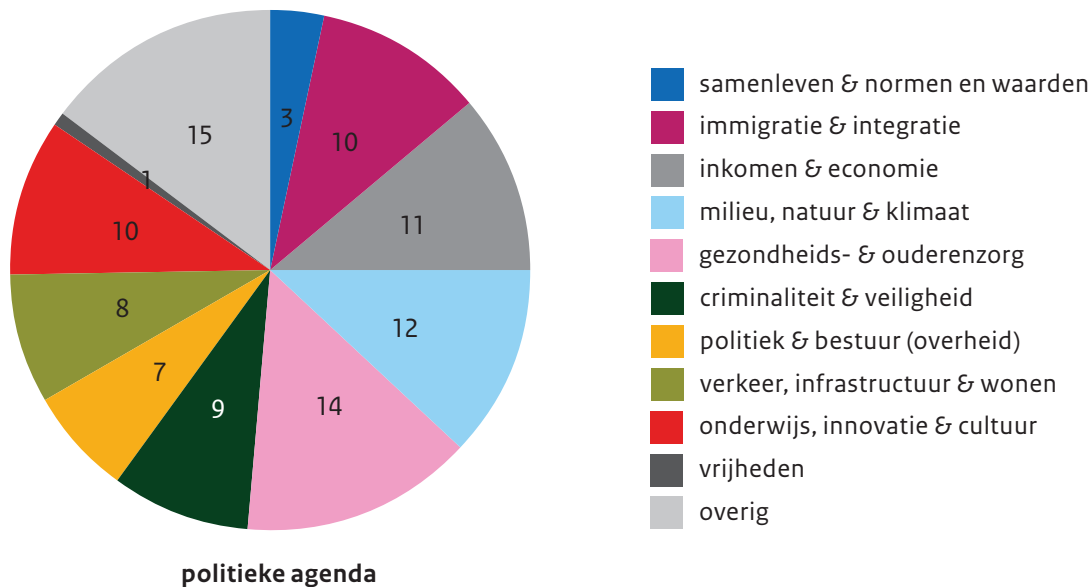
Bron: COB 2020/2 (Dekker et al. 2020)

Prioritering als agendapunt voor de regering

In het eerste kwartaal van 2020 staat volgens de Nederlanders de verzamelcategorie natuur, milieu & klimaat als prioriteit voor de politieke agenda op nummer twee.⁷ Alleen zorg wordt hoger geprioriteerd (figuur 2.5). Dit impliceert geen vrijbrief voor de regering voor klimaatmaatregelen: een deel van de mensen vindt het juist een prioriteit, omdat zij zich zorgen maken over de klimaatmaatregelen en de kosten daarvan. Uit de cijfers kan dus niet worden afgeleid of het hier nu gaat om zorgen over klimaatverandering (of milieuvervuiling) of om zorgen over de maatregelen die genomen worden om klimaatverandering tegen te gaan.⁸

Figuur 2.5

Belangrijkste onderwerpen voor de politieke agenda volgens Nederlandse burgers van 18 jaar en ouder, 2020/1 (in procenten)



scp.nl

Bron: COB 2020/1 (Dekker en Den Ridder 2020)

Prioritering overheidsuitgaven

In het tweede kwartaal van 2020 onderzochten we voor zestien doeleinden, of men vindt dat de landelijke overheid daaraan meer of minder geld zou moeten besteden.⁹ Men lijkt relatief eensgezind met betrekking tot méér uitgaven voor het verbeteren van de (gezondheids)zorg en onderwijs, het bestrijden van armoede in Nederland en het vergroten van de werkgelegenheid: een meerderheid wil dat daar meer geld aan wordt besteed, terwijl slechts een zeer kleine minderheid (< 5%) wil dat daar juist minder geld aan wordt besteed. Over het bijdragen aan de aanpak van een drietal internationale problemen¹⁰, waaronder de ontwikkeling van arme landen, internationale militaire missies en conflictbeheersing en de aanpak van internationale milieuproblemen en klimaatverandering is men meer verdeeld. Een substantiële groep mensen (circa 25-30%) wil bijvoorbeeld dat er (veel) minder aan de aanpak van internationale milieuproblemen en klimaatverandering wordt besteed dan nu het geval is, hoewel een iets groter aandeel (circa 40-45%) wil dat daar juist (veel) meer geld aan wordt besteed (Dekker et al. 2020: figuur 1.11). De voorkeuren zijn het afgelopen decennium wel veranderd. In de crisisjaren 2011-2013 wilden er meer mensen op internationaal milieu- en klimaatbeleid bezuinigen dan extra uitgeven (verschil -11 procentpunten), in 2017-2018 was de voorsprong van mensen die meer wilden uitgeven groot (+26 procentpunten), die voorsprong verminderde begin 2019 (+9 procentpunten) en is eind dat jaar en in april 2020 weer opgelopen naar +16 procentpunten (Dekker et al. 2020: 51).

2.3 Wensen voor de toekomst

De coronacrisis en de bijbehorende lockdown creëerde voor velen een moment van reflectie op de toekomst. In het tweede kwartaal van 2020 besteedden we in het COB aandacht aan toekomstverwachtingen en -wensen. Zo is mensen gevraagd met trefwoorden aan te geven wat men hoopt en waarover men zich zorgen maakt voor de toekomst. Hierbij komt een aantal interessante aandachtspunten naar voren. De vijf meest opgeschreven betekenisvolle trefwoorden met betrekking tot zorgen zijn: corona, economie, milieu, klimaat en criminaliteit. De top vijf meest genoemde trefwoorden met betrekking tot hoop zijn samenleving, milieu, respect, economie en onderwijs (Dekker et al. 2020). Milieu en klimaat staan dus in beide gevallen hoog op de lijst.

In aanvullend kwalitatief onderzoek werd gevraagd naar wensen voor de toekomst en te nemen eerste stappen naar een betere toekomst.¹¹ Vooral wensen met betrekking tot de manier waarop we in Nederland met elkaar samenleven komen prominent naar voren: gemeenschapszin en verdraagzaamheid, naar elkaar omkijken en respectvol met elkaar omgaan. Maar ook klimaat was één van de vier hoofdthema's die genoemd werd. Op dit vlak noemt men wensen rond (meer) duurzaamheid en aandacht voor natuur en milieu. Onder te zetten stappen richting de gewenste toekomst¹² staan klimaatmaatregelen in de top drie, na stappen op het vlak van samenleven en investeren in vitale beroepen (hulpdiensten) (Dekker et al. 2020; Verheijen en Klerkx 2020). Dus juist wanneer het gaat om de toekomst vindt men dit thema belangrijk.

2.4 Verdeeldheid en politisering

Sinds 2019 lijkt er sprake te zijn van meer verdeeldheid in opvattingen over milieu en klimaat. Het aantal Nederlanders dat neutraal tegenover dit onderwerp staat neemt af. Dit zien we bijvoorbeeld bij opvattingen over de Nederlandse bijdrage aan de oplossing van internationale klimaatproblemen. In het eerste kwartaal van 2020 is 37% het eens met de stelling dat Nederland daaraan meer moet bijdragen dan nu, 34% is het daarmee oneens. In het tweede kwartaal van 2020 is 35% het met die stelling eens en 29% oneens. Het aandeel oneens neemt statistisch significant af, men lijkt dus iets minder afwijzend. Jongeren en hogeropgeleiden vinden vaker dat Nederland moet bijdragen aan de aanpak van internationale klimaatproblemen. Daarnaast zien we in het eerste kwartaal van 2020 een opvallende groei van het aantal mensen met de mening dat onvoldoende is aangetoond dat het gebruik van fossiele brandstoffen van invloed is op klimaatverandering (van 19% in 2016 naar 32% in 2020). Vooral aanhangers van de PVV (Partij voor de Vrijheid) en FvD (Forum voor Democratie) staan achter deze stelling (respectievelijk 59% en 64%). Klimaatopvattingen en politieke voorkeur lijken in de loop van de tijd meer te zijn gaan samenhangen. Ook rond internationale kwesties (internationale armoedebestrijding, internationale klimaataanpak en internationale inzet van de Nederlandse overheid in het algemeen) zien we grote verschillen naar politieke voorkeur. Stemmers van de PvdA (Partij van

de Arbeid), GroenLinks en D66 (Democraten 66) willen gemiddeld vaker inzet op deze terreinen, aanhangers van de PVV en FvD willen dat vaker niet en vinden ook vaker dat de regering zich minder op het buitenland moet richten (Dekker en Den Ridder 2020).

2.5 Mondiale aanpak

Hoewel we zien dat een meerderheid van de Nederlanders zich in enige mate zorgen maakt over klimaatverandering en enige urgentie ervaart om dit tegen te gaan (Scholte et al. 2020), is slechts 27% erg of uiterst bezorgd en vindt slechts een krappe helft dat de mensheid zo snel mogelijk in actie moet komen (26% eens, 22% helemaal eens). Daaruit spreekt wellicht geen enorm urgentiegevoel. Zoiets bleek eerder ook het geval in kwalitatief onderzoek, dat medio 2018 werd gehouden over de prioriteiten voor de Europese Unie. Klimaatverandering kwam daarin als groot thema naar voren, maar de discussies erover gaven vooral weer dat het voor veel mensen een ver-van-mijn-bed-show is die relatief weinig emotie losmaakt. Dit in tegenstelling tot andere kwesties, zoals vluchtelingen en migratie (Dekker en Den Ridder 2019: 87 (noot 4); Dekker en Den Ridder 2020).

In de antwoorden op een open vraag naar meningen over de klimaatveranderingsdiscussie, gesteld aan een deelgroep respondenten van het COB in het eerste kwartaal van 2020, geeft ongeveer de helft van de mensen (225 van de 444 respondenten) aan te vinden dat er iets moet gebeuren, al verschilt de gerapporteerde mate van urgentie (Dekker en Den Ridder 2020). Zo geven 50 mensen aan klimaatverandering urgent te vinden. Ze vinden dat het vijf voor twaalf is (of erger), er minder gepraat moet worden en willen doortastend beleid. Anderen vragen zich af wat de zin is van het nemen van (pijnlijke) maatregelen in Nederland, als klein land in een grote wereld. Zo spreken 56 van de 444 mensen hun twijfels uit over de voorgestelde klimaataanpak. Zij zijn niet overtuigd dat deze effect heeft, terwijl het de burger wel veel geld kost. Er is ook een groep mensen (79 van de 444) die aangeeft de aandacht voor het onderwerp overdreven te vinden. Zij vinden andere kwesties belangrijker en zijn niet overtuigd van de noodzaak van maatregelen. Wel is er enige consensus is over het belang van een mondiale aanpak (Dekker en Den Ridder 2020).

2.6 Rechtvaardige lastenverdeling

Een rechtvaardige verdeling van de lasten van de aanpak van klimaatverandering is een veel terugkerend thema. Het gaat daarbij zowel om een rechtvaardige lastenverdeling tussen bedrijfsleven en burgers als tussen burgers onderling (Dekker en Den Ridder 2020). Nederlanders denken dat de industrie het grootste verschil kan maken, maar verwachten daar de minste bereidheid van (Den Ridder en Dekker 2019). Het belang van een rechtvaardige kostenverdeling (distributieve rechtvaardigheid) speelt ook in het specifieke geval van aardgasvrijbeleid, al verschillen de meningen over wat rechtvaardig is. Terwijl sommigen vinden dat kosten onder iedereen gelijk moeten worden verdeeld, vinden anderen dat de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen (Steenbekkers en Scholte 2019).

2.7 Conclusie

Brede steun voor hoger doel, zeker wanneer het gaat om de toekomst

Klimaat en milieu scoort relatief hoog in maatschappelijk probleembesef en als agenda-punt voor de regering. De ervaren urgentie van dit thema is tussen 2017 en begin 2020 sterk gestegen. Hoewel de zorg over dit thema (samen met zorgen over samenleven en integratie/immigratie) in het tweede kwartaal van 2020 wat op de achtergrond wordt gedrukt door actuele zorgen rond de coronacrisis, blijven Nederlanders klimaat en milieu belangrijk vinden voor de toekomst.

Verdeeldheid en politisering

De verdeeldheid in opvattingen over milieu en klimaat lijkt recent wat te zijn toegenomen en klimaatopvattingen en politieke voorkeur lijken wat meer samen te hangen. Er zijn grote verschillen naar opleidingsniveau en naar politieke voorkeur. Aan de ene kant zijn er mensen die zich veel zorgen maken over klimaatverandering en op dit thema graag verregaande nationale en internationale actie zien. Aan de andere kant zijn er mensen die zich juist zorgen maken over de klimaatmaatregelen of de aandacht voor dit thema overdreven vinden. Er lijkt enige consensus over het belang van een mondiale aanpak.

Rechtvaardige verdeling van de lasten belangrijk aandachtspunt

Rechtvaardige verdeling van de lasten van klimaatmaatregelen, zowel tussen bedrijfsleven en burgers als tussen burgers onderling, is een veel terugkomend thema. Wordt de opgave aan de burger als rechtvaardig ervaren? Voelen zij zich voldoende erkend in hun wensen en zorgen? Is er sprake van procedurele en distributieve rechtvaardigheid? Dit zijn vragen die aandacht behoeven in het bredere debat over maatregelen.

Noten

- 1 De inzichten in deze notitie zijn onder meer gebaseerd op het *Continue Onderzoek Burgerperspectieven (COB)*. Het COB volgt de stemming in Nederland met kwartaal-enquêtes, aangevuld met afwisselend focusgroepgesprekken of aanvullende telefonische interviews om meer zicht te krijgen op de achtergronden van opvattingen (Dekker en Den Ridder 2020; Dekker et al. 2020). Daarnaast zijn de uitspraken gebaseerd op het onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau uitgevoerd in mei 2019 in het LISS (Langlopende Internet Studies voor de Sociale wetenschappen)-panel: de enquêtedata van de VET'19 (Verkenning energietransitie) (Scholte et al. 2020). Aanvullend nemen we verdiepende inzichten mee uit de focusgroepgesprekken met deelnemers uit zowel de zogenaamde proeftuinwijken, gerelateerd aan PAW (Programma Aardgasvrije Wijken) en uit niet-proeftuinwijken (Steenbekkers en Scholte 2020). In deze notitie spreken we over *de Nederlanders*. Daarbij moet echter worden opgemerkt dat enige voorzichtigheid is geboden met het generaliseren van bevindingen uit vragenlijstonderzoek, omdat enige selectiebias nooit volledig uit te sluiten is. Dit geldt dus ook voor het COB en het LISS-panel.
- 2 De vragenlijst gebruikt voor dit deel van het gepresenteerde onderzoek (Scholte et al. 2020) is afgenomen onder deelnemers van het LISS-panel van Centerdata. Een voordeel van het gebruik van dit panel is dat we onze gegevens kunnen koppelen aan reeds beschikbare informatie over andere kenmerken van de deelnemers. Dat stelt ons in staat om gegevens over het burgerperspectief van de energietransitie te koppelen aan bijvoorbeeld politieke oriëntatie, nettohuishoudensinkomen en verstedelij-

kingsgraad. Daarnaast is het panel, dat bestaat uit ongeveer 5000 huishoudens, gebaseerd op een kanssteekproef. Doordat alleen personen die in de steekproef zijn getrokken kunnen deelnemen aan het panel, ontstaat een betere afspiegeling van de Nederlandse bevolking, dan in panels die op basis van zelfaanmelding zijn samengesteld. Echter, hiermee is enige selectiebias niet volledig uitgesloten: bepaalde groepen, waaronder laaggeletterden, anderstaligen en mensen met beperkte digitale vaardigheden zijn in het algemeen mogelijk ondergerepresenteerd in online dataverzamelingen als deze. Daarnaast betreft het geen verse steekproef, maar zijn respondenten al enige tijd lid van het panel. Een panel kan ook daardoor, meer dan een verse steekproef van de bevolking, een wat vertekend beeld geven: panelleden doen vaker dan anderen mee aan vragenlijstonderzoek, wat hun antwoorden op vragen mogelijk beïnvloedt. Voor meer achtergrondinformatie over de steekproeftrekking en werving van respondenten, verwijzen wij naar website van CenterData (<https://www.lissdata.nl/>). Voor de beschrijvende statistieken van de door de respondenten gegeven antwoorden wordt gebruik gemaakt van een weegvariabele. Deze weegvariabele bestaat uit de volgende achtergrondvariabelen: opleidingsniveau, leeftijd en geslacht. Het wegeen heeft als doel om ervoor te zorgen dat de steekproef de samenstelling van de Nederlandse bevolking beter weerspiegelt. Het is echter, mede gezien de aard van de steekproef (één persoon per huishouden dat aan het Liss-panel deelneemt) en bovengenoemde kans op ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen, niet mogelijk om met weging het risico op vertekening volledig uit te sluiten. Enige voorzichtigheid blijft daarom geboden bij het generaliseren van bevindingen.

- 3 Antwoord-categorieën: 1 ...is het klimaat niet veranderd; 2 ...is het klimaat misschien veranderd, maar daarvoor is nog onvoldoende bewijs; 3 ...is het klimaat veranderd, maar dat komt niet door de mens; 4 ...is het klimaat veranderd en dat komt voor een klein deel door de mens; 5 ...is het klimaat veranderd en dat komt grotendeels door de mens; 99 Weet niet. Bron: VET'19.
- 4 4% denkt dat het klimaat wel is veranderd, maar niet door de mens; 8% denkt dat het klimaat misschien veranderd is, maar dat er nog onvoldoende bewijs is en 9% weet het niet.
- 5 'Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in ons land? Waar bent u zeer negatief of boos over of waar schaamt u zich voor als het om de Nederlandse samenleving gaat? Wilt u met enkele trefwoorden de belangrijkste problemen aangeven?' Respondenten konden telkens maximaal vijf onderwerpen noemen, die vervolgens zijn ingedeeld in zestien categorieën. Elke respondent telt even zwaar mee (het gewicht van een onderwerp is per respondent omgekeerd evenredig aan het aantal genoemde onderwerpen). Bron: COB 2008/1-2020/2.
- 6 De data van de tweede kwartaalmeting van het COB werden verzameld in april en mei 2020.
- 7 'Wat zou u hoog op de agenda van de Nederlandse regering willen hebben? Het kan gaan om onderwerpen die veel meer aandacht moeten krijgen of heel anders aangepakt moeten worden.' In reactie op deze vraag konden respondenten maximaal vijf onderwerpen noemen. Achteraf zijn de onderwerpen ingedeeld in vijftien categorieën. Elke respondent telt even zwaar mee: het gewicht van een onderwerp is omgekeerd evenredig aan het aantal genoemde onderwerpen.
- 8 We vragen open naar wat er hoog op de agenda van de regering zou moeten staan en delen de antwoorden dan in naar grote onderwerpen en niet naar voorkeuren. Zo vragen we ook naar de grootste maatschappelijke problemen. Die delen we in dezelfde categorieën in. Soms analyseren we de antwoorden verder. In het eerste kwartaal van 2019 was in deze categorie de verhouding tussen mensen die klimaat en milieu een probleem vonden en meer maatregelen wilden en mensen die vonden dat het overdreven was ongeveer 7:2 (Dekker en Den Ridder, *Burgerperspectieven* 2019|1, p. 17).
- 9 Antwoorden op de vragen: 'In de politiek moet worden gekozen. Meer geld uitgeven aan bepaalde doeleinden betekent dat er minder geld is voor andere. Wilt u dat de landelijke politiek aan de volgende doeleinden meer of minder geld gaat besteden? Wilt u uw antwoorden in de hokjes aankruisen?' verbeteren van de (gezondheids)zorg; verbeteren van het onderwijs; bestrijden van armoede in Nederland; vergroten van de werkgelegenheid; verbeteren van de veiligheid op straat (geweld en overlast tegen-

gaan); stimuleren onderzoek en technologie; voorkomen en bestrijden van terrorisme in Nederland; verbeteren bescherming tegen het water (zee en rivieren); verbeteren mobiliteit (openbaar vervoer en wegen); verbeteren van woonwijken en stadsvernieuwing; bijdragen aan de aanpak van internationale milieuproblemen en klimaatverandering; verbeteren van het dierenwelzijn; verbeteren van de integratie van minderheden; stimuleren van kunst en cultuur; bijdragen aan de ontwikkeling van arme landen; bijdragen aan internationale militaire missies en conflictbeheersing. Antwoordcategorieën: Veel minder, minder, zoals nu, meer, veel meer, weet niet.

- 10 In algemene zin zien we dat veel Nederlanders liever geld uitgeven aan binnenlandse aangelegenheden dan aan buitenlandse, dus de toevoeging ‘internationale’ zal meespelen. Wellicht zou het beeld anders zijn indien gevraagd zou zijn naar ‘de aanpak van nationale gevolgen van klimaatverandering en nationale milieuproblemen’. Tegelijkertijd is klimaatverandering een internationaal probleem.
- 11 In een pilot is aanvullend kwalitatief onderzoek uitgevoerd binnen de Rijksbrede research community Nederland denkt mee. Aan deze researchcommunity, een besloten online platform, nemen 150 burgers deel die door middel van verschillende vragen en opdrachttypen hun mening geven over diverse thema’s en vraagstukken. Een community is een kwalitatieve onderzoeksmethode. De resultaten zijn gebaseerd op een relatief kleine steekproef. Resultaten zijn daarom indicatief en niet te extrapoleren naar de gehele Nederlandse bevolking (Verheijen en Klerkx 2020).
- 12 ‘Wat zou volgens u een belangrijke eerste stap zijn richting uw gewenste toekomst? Iets waar we als Nederland nu al mee zouden kunnen beginnen. En wat ons net een stapje dichterbij uw gewenste toekomst brengt.’

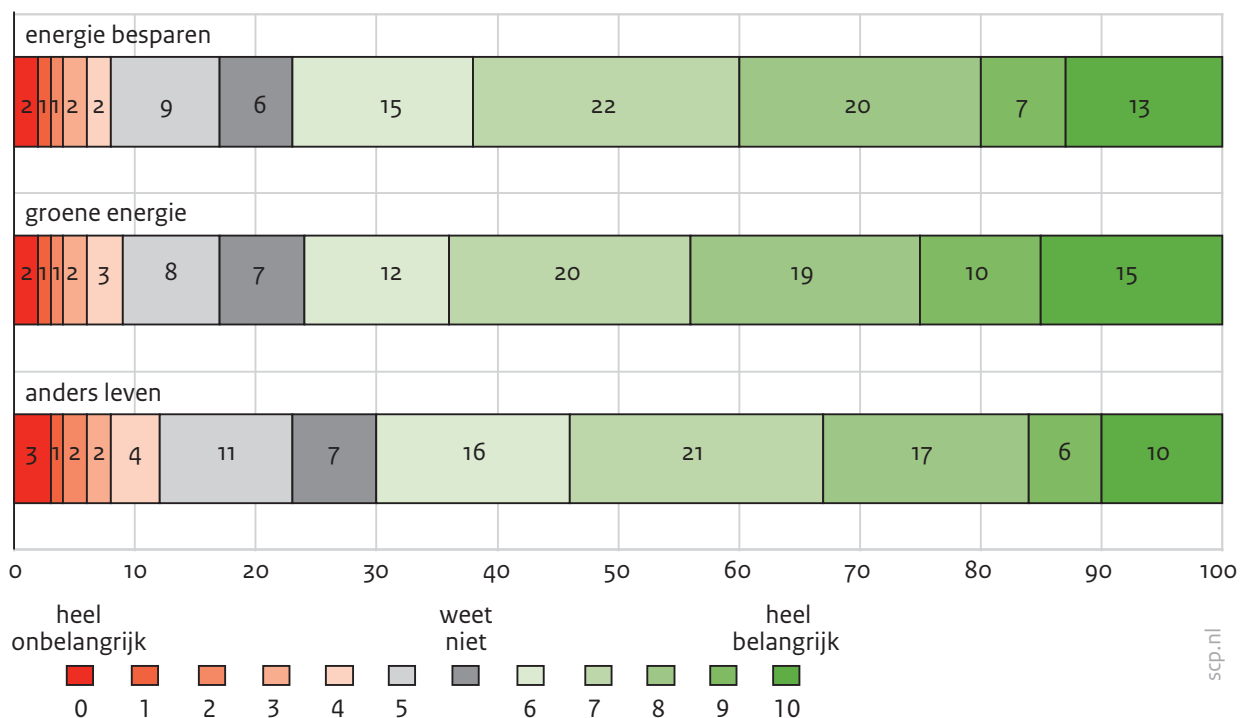
3 Energietransitie en aardgasvrij beleid

3.1 Steun voor de energietransitie

Een ruime meerderheid van de Nederlanders vindt het belangrijk dat er zuinig wordt omgegaan met energie (77%) en dat er een omschakeling plaatsvindt van fossiele brandstoffen naar groene energie (76%). Slechts een kleine groep (minder dan 10%) vindt dat onbelangrijk. Ook vindt een meerderheid (70%) het belangrijk dat er anders geleefd gaat worden om klimaatverandering tegen te gaan. Slechts 12% vindt dat onbelangrijk (zie figuur 3.1).¹

Figuur 3.1

Belang dat mensen hechten aan energiebesparing, de omschakeling naar groene energie en anders leven om klimaatverandering tegen te gaan, 2019 (in procenten, gewogen)



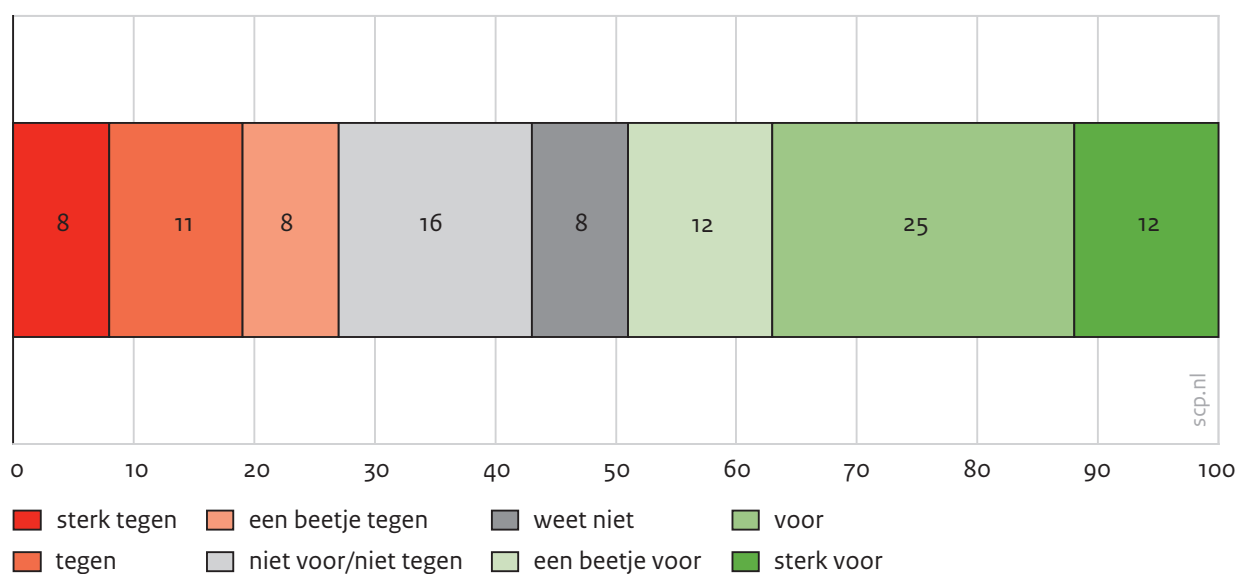
Bron: VET'19 (Scholte et al. 2020)

3.2 Verdeeldheid over aardgasvrij beleid

Nederlanders zijn duidelijk meer eensgezind over het belang van de energietransitie in brede zin, dan over de transitie naar een aardgasvrije woningvoorraad (zie figuur 3.2).² Slechts 49% steunt dit beleid, terwijl 27% tegen is (19% is uitgesproken tegen).

Figuur 3.2

Steun voor transitie naar aardgasvrije woningen, 2019 (in procenten, gewogen)



Bron: VET'19 (Scholte et al. 2020)

Ondanks een gedeeld probleembesef rond klimaatverandering en steun voor de energietransitie in brede zin, is steun voor specifieke maatregelen, zoals de transitie naar aardgasvrije wijken, dus geen gegeven (Scholte et al. 2020). Mensen kunnen het eens zijn met het hogere doel, maar tegen specifieke maatregelen, bijvoorbeeld omdat ze vinden dat andere maatregelen beter zijn of omdat ze belemmeringen ervaren waardoor ze moeilijk kunnen meedoen. We gaan daar in dit hoofdstuk dieper op in.

3.3 Verschillen tussen groepen en verklarende factoren

In de grootschalige kwantitatieve studie (Scholte et al. 2020) zien we verschillen tussen groepen burgers (naar financiële situatie, opleiding, leeftijd, geslacht en woonsituatie) in steun voor het aardgasvrijbeleid. We zien ook dat biosferische waarden (beschermen en respecteren van milieu en natuur), probleembesef³ en actiebereidheid⁴ positief samenhangen met steun voor het aardgasvrijbeleid. Ook zien we een verband met verwachtingen over de gevolgen van klimaatbeleid: bezorgdheid over de effecten van klimaatmaatregelen (Maken deze mijn leven duurder? Zorgen deze ervoor dat ik anders moeten gaan leven?). Verder hangt vertrouwen in de regering positief samen met steun voor aardgasvrijbeleid en zien we een verband met politieke oriëntatie⁵. De verschillen tussen groepen burgers worden (deels) verklaard door (een samenspel van) een aantal factoren⁶, die hierna worden toegelicht.

Financiële situatie

Ten eerste zien we dat de financiële situatie van mensen ertoe doet. Hoewel we in dit onderzoek geen bewijs vinden voor een verband met het nettohuishoudensinkomen, zien

we wel dat mensen die aangeven (zeer) makkelijk rond te komen positiever staan tegenover het aardgasvrijbeleid dan mensen die zeggen zeer moeilijk rond te komen. Verschillen naar financiële situatie lijken deels samen te hangen met de zorgen over de verwachte impact van het klimaatbeleid op de levensstijl (Moet ik anders gaan leven?) en met vertrouwen in de regering. Mensen die zeggen zeer makkelijk rond te komen maken zich daarover gemiddeld minder zorgen en geven een hoger vertrouwen in de regering aan dan mensen die aangeven zeer moeilijk rond te komen.

Opleiding

Daarnaast zien we dat hogeropgeleiden gemiddeld positiever zijn over het aardgasvrijbeleid dan lageropgeleiden. Opleidingsverschillen lijken deels verband te houden met het gegeven dat hogeropgeleiden een sterker probleembesef rapporteren dan lageropgeleiden en vaker aangeven bereid te zijn zelf iets tegen klimaatverandering te doen.

Leeftijd en geslacht

Ook zien we een verband met leeftijd: jongvolwassenen staan gemiddeld iets positiever tegenover het beleid dan 45-55- en 65-74-jarigen. Daarnaast lijken vrouwen gemiddeld iets positiever te zijn over het aardgasvrijbeleid dan mannen. Terwijl we voor leeftijdsverschillen geen eenduidige verklaring vinden, zien we dat verschillen tussen mannen en vrouwen deels samen lijken te hangen met een hogere bereidheid bij vrouwen om zelf iets tegen klimaatverandering te doen.

Woonsituatie

Ook zien we dat bewoners van koopwoningen en bewoners van een woning verwarmd op aardgas gemiddeld negatiever zijn. Deze negatieve verbanden liggen wellicht in de lijn der verwachting: bewoners van een koopwoning met aardgas krijgen direct te maken met het aardgasvrijbeleid. Zij zullen veelal zelf met hun woning aan de slag moeten, terwijl huurders daarvoor op een particuliere verhuurder of woningcorporatie zijn aangewezen. Deze bevinding uit de kwantitatieve studie (Scholte et al. 2020) raakt ook aan bevindingen uit onze kwalitatieve studie (Steenbekkers en Scholte 2019), waarin we zien dat er niet alleen zorgen zijn over de kosten van alternatieven voor aardgas, maar ook over het verwachte gedoe dat het aardgasvrij maken van de woning met zich meebrengt.

3.4 Overwegen van aardgasvrije alternatieven

Voor de realiseerbaarheid van de beleidsdoelen voor een aardgasvrije gebouwde omgeving is actieve betrokkenheid van woningeigenaren essentieel. We vroegen hen⁷ of ze overwegen om de huidige gasverwarming, zodra deze aan vervanging toe is, te (laten) vervangen voor een aardgasvrij alternatief. Het beeld is diffuus: minder dan de helft (42%) overweegt dit wel, ruim een kwart (26%) niet. Ongeveer een derde neemt een neutrale positie in (19%) of weet het niet (13%).

Ook zien we dat een overgrote meerderheid nog barrières ervaart. Ze vinden het bijvoorbeeld lastig om te bepalen wat een goed alternatief zou zijn en hebben nog weinig vertrouwen in de beschikbare alternatieven. Respectievelijk 71% en 64% is het in enige mate eens met die stellingen. Ongeveer de helft (54%) geeft aan nog af te wachten tot men iets hoort van de overheid voordat men een aardgasvrij alternatief overweegt (Scholte et al. 2020).

We kunnen ruwweg vijf groepen woningeigenaren onderscheiden⁸:

- ‘Overtuigde voorlopers’ overwegen al over te stappen op een aardgasvrij alternatief, ervaren relatief weinig barrières en wachten niet af tot ze iets horen van de overheid.
- ‘Voorzichtige voorlopers’ overwegen al wel relatief vaak aardgasvrije alternatieven, maar ervaren nog barrières, zoals nog (te) weinig vertrouwen in de beschikbare alternatieven, het moeilijk vinden om te bepalen wat een goed alternatief is en willen afwachten tot ze iets horen van de overheid.
- ‘Twijfelaars’ scoren op alle punten wat meer gemiddeld.
- Twee groepen ‘achterblijvers’ geven beide relatief vaak aan op dit moment nog geen aardgasvrij alternatief te overwegen. De grootste van die twee groepen (de ‘aarzelende achterblijvers’) vindt het lastig om te bepalen wat een goed aardgasvrij alternatief is.

Hogeropgeleiden en mensen die aangeven (zeer) makkelijk rond te komen hebben een grotere kans om tot de groep ‘overtuigde voorlopers’ te behoren, terwijl ouderen en alleenstaanden een grotere kans hebben om tot de groep ‘aarzelende achterblijvers’ te behoren dan tot de groep ‘twijfelaars’. Als we deze groepen en verschillen nader beschouwen, dan moeten we voorzichtigheid betrachten bij de interpretatie; de achterblijvers moeten niet worden gezien als burgers die niet *willen*, juist het *kunnen* lijkt een grote rol te spelen. Dit maakt dat de transitie naar een aardgasvrije gebouwde omgeving meer is dan een koopkrachtkwestie of een technisch vraagstuk: het is ook een ondersteuningsvraagstuk.

Bij de uitvoering van het aardgasvrijbeleid is het daarom essentieel rekening te houden met verschillen in informatie- en ondersteuningsbehoeften tussen voorlopers en achterblijvers.

3.5 Onzekerheden en zorgen van woningeigenaren

Gesprekken in focusgroepen geven meer inzicht in de onderliggende redenen van de onzekerheden en zorgen van woningeigenaren (Steenbekkers en Scholte 2019). We zien dat onder veel van hen het gevoel leeft dat aardgasvrij wonen iets is dat burgers opgelegd krijgen. Het gevoel weinig betrokken te zijn gaat samen met een zekere gelatenheid. Men ziet de transitie naar aardgasvrij wonen als iets wat uiteindelijk toch moet gebeuren, maar is het lang niet altijd eens met de gemaakte keuzes over de maatregelen. Men stelt bijvoorbeeld de vragen: is het aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving wel de beste oplossing om klimaatverandering tegen te gaan? Moet dit nu wel de eerste stap zijn? Slechts een

enkeling zegt zelf al aan de slag te willen gaan met de woning. Inzichten over mogelijke verklaringen daarvoor worden hierna kort genoemd.

Betaalbaarheid

Men maakt zich zorgen over de betaalbaarheid. Een deel van de woningeigenaren verwacht dat de investeringen zich niet zullen terugverdienen via een lagere energierekening (en eventueel een hogere woningwaarde). Voor veel mensen zal gelden dat ze met de beschikbare financiële middelen de (vaak aanzienlijke) kosten voor technische verbetering van de woning niet kunnen betalen. Een (duurzaamheids)lening of hypothecaire oplossing is voor een deel van de woningeigenaren niet bereikbaar en velen voelen ook niets voor deze oplossing. Er wordt wel veel steun uitgesproken voor objectgebonden financiering, een maatregel waarbij de kosten aan de woning wordt gekoppeld in plaats van aan de huidige eigenaar (zoals bij een gangbare hypotheek), zodat de kosten kunnen worden gespreid over een langere periode en over meerdere toekomstige eigenaren. Subsidie ligt niet binnen ieders bereik, omdat er eerst een eigen investering gedaan moet worden om in aanmerking te komen. In het kader van de voorziene betaalbaarheidsproblemen leven er zorgen over een tweedeling in de samenleving; men stelt dat de kosten voor de transitie rechtvaardig moeten worden verdeeld. Hoewel men het erover eens is dat de transitie voor iedereen betaalbaar moet zijn, is men het niet altijd eens over de wijze waarop die voor iedereen betaalbaar gemaakt zou moeten worden (zie 2.6). Opvallend is dat men vooral de kostenkant van de transitie lijkt te zien; de deelnemers spraken niet over de verwachte baten.

Effectiviteit

Men maakt zich zorgen over de effectiviteit van maatregelen. Er zijn geluiden dat, ondanks de juiste maatregelen, de woning niet goed warm wordt in de winter of dat de woning in de zomer te warm wordt. Dit kan anderen ontmoedigen om zelf stappen naar een aardgasvrije woning in te zetten. Ook zijn er kritische geluiden over de beschikbare alternatieven (bv. zijn deze wel duurzaam?) en over de effectiviteit in relatie tot het hogere doel (tegenaan van klimaatverandering): staat de bijdrage van het kleine Nederland wel in verhouding tot benodigde inspanning en investering wereldwijd?

Vertrouwen in de overheid

Ook klinkt er enig wantrouwen dat de huidige plannen daadwerkelijk zullen worden doorgezet en beloftes en toezeggingen nagekomen zullen worden. Mede door die onzekerheid en onzekerheid over de gekozen aanpakken per wijk is men onzeker over de keuzes die voor de eigen woning gemaakt moeten worden. Deze onzekerheden over het beleid staan mogelijk de stap naar werkelijk participeren in de weg, en dat is problematisch wanneer er van burgers in de transitie veel wordt verwacht.

Innovatie en marktontwikkeling

Ook verwacht men dat er in de toekomst betere en goedkopere oplossingen beschikbaar zullen komen. Mede door deze onzekerheid neemt men een afwachtende houding aan.

3.6 Conclusie

Steun voor concrete maatregelen geen gegeven

Ondanks brede steun voor de energietransitie, is men duidelijk minder positief over de transitie naar aardgasvrij wonen (Scholte et al. 2020). Uit gesprekken in focusgroepen blijkt dat niet alleen zorgen om te kosten, maar ook het verwachte gedoe, onzekerheden en vertrouwen in de overheid een rol spelen. Men stelt kritische vragen bij deze maatregel, onder andere rond effectiviteit en tijdpad. Het gevoel bestaat dat aardgasvrij wonen iets is dat burgers opgelegd krijgen (Steenbekkers en Scholte 2019).

Verschillen in draagvlak tussen groepen

Steun voor aardgasvrijbeleid hangt samen met financiële situatie, opleiding, leeftijd, geslacht en woonsituatie, biosferische waarden (beschermen en respecteren van milieu en natuur), probleembesef en actiebereidheid, verwachtingen over de gevolgen van klimaatbeleid: bezorgdheid over de effecten van klimaatmaatregelen (Maken deze mijn leven duurder? Zorgen deze ervoor dat ik anders moeten gaan leven?), vertrouwen in de regering en politieke oriëntatie.

Verschillen naar financiële situatie lijken deels samen te hangen met zorgen over de verwachte impact van het klimaatbeleid op de levensstijl en vertrouwen in de regering. Opleidingsverschillen worden deels verklaard door probleembesef en bereidheid iets tegen klimaatverandering te doen.

Woningverduurzaamingsintenties

Een meerderheid ervaart barrières in de overstap naar aardgasvrije alternatieven voor de woning: men vindt het lastig te bepalen wat een goed alternatief zou zijn, heeft nog weinig vertrouwen in de beschikbare alternatieven en neemt een afwachtende houding aan (Scholte et al. 2020). Voor hogeropgeleiden en mensen met een goede financiële situatie is de kans groter bij de overtuigde voorlopers te horen, terwijl ouderen en alleenstaanden een grotere kans hebben om tot de groep aarzelende achterblijvers te behoren dan tot de groep twijfelaars.

Dit maakt dat de transitie naar een aardgasvrije gebouwde omgeving meer is dan een koopkrachtkwestie of een technisch vraagstuk. Het is ook een ondersteuningsvraagstuk. Bij de uitvoering van het aardgasvrijbeleid is het essentieel om rekening te houden met verschillen in informatie- en ondersteuningsbehoeften.

Noten

- 1 Op basis van de vragen ‘Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er zuinig wordt omgegaan met energie om klimaatverandering tegen te gaan?’, ‘Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er een omschakeling plaatsvindt van kolen, olie en gas naar groene energie (zoals zon- en windenergie) om klimaatverandering tegen te gaan?’ en ‘Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er anders geleefd gaat worden om klimaatverandering tegen te gaan?’ Van 0 (heel onbelangrijk), naar 10 (heel belangrijk). De categorie weet niet hebben we in het midden geplaatst, zodat aan de uiteinden het totaal aan voorstanders (die het met de stelling eens zijn) en het totaal aan tegenstanders (die het met de stelling oneens zijn) beter af te lezen is. Hiermee willen we niet suggereren dat de categorie weet niet een neutrale middenpositie is (wat de categorie ‘niet eens/niet oneens’ wel is). Bron: VET’19
- 2 Gebaseerd op de vraag: ‘In welke mate bent u voor of tegen het plan dat alle woningen in 2050 aardgasvrij moeten zijn?’ We legden respondenten deze vraag voor na een korte uitleg over wat het aardgasvrijbeleid behelst: ‘Om klimaatverandering tegen te gaan heeft Nederland afgesproken dat steenkool, aardolie en aardgas vervangen moeten worden door duurzame energiebronnen, zoals zonne-energie en windenergie. Er bestaat het plan om de komende jaren steeds meer woningen aardgasvrij te maken, zodat uiteindelijk alle woningen en gebouwen in Nederland duurzaam worden verwarmd. Met duurzaam verwarmen bedoelen we: niet met fossiele brandstoffen zoals aardgas (zoals een cv-ketel of gaskachel op aardgas), maar met bijvoorbeeld een elektrische warmtepomp, groen gas, of warmtenet. De categorie weet niet hebben we in het midden geplaatst zodat aan de uiteinden het totaal aan voorstanders (die het met de stelling eens zijn) en het totaal aan tegenstanders (die het met de stelling oneens zijn) beter af te lezen is. Hiermee willen we niet suggereren dat de categorie weet niet een neutrale middenpositie is (wat de categorie niet eens/niet oneens wel is). Bron: VET’19
- 3 Probleembesef: Een hogere score op ervaren urgentie en bezorgdheid over klimaatverandering, geïnventariseerd met de stelling/vraag: De mensheid moet zo snel mogelijk in actie komen om klimaatverandering tegen te gaan, anders is het te laat (7-puntsschaal). Hoe bezorgd bent u over klimaatverandering? (5-puntsschaal).
- 4 Actiebereidheid: een hogere score op ervaren persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel en gevoelde noodzaak de eigen levensstijl aan te passen om klimaatverandering tegen te gaan, geïnventariseerd met de vraag/stelling: In welke mate voelt u zich persoonlijk verantwoordelijk om te proberen klimaatverandering te verminderen? (10-puntsschaal); Ik vind het niet nodig om mijn levensstijl aan te passen om klimaatverandering tegen te gaan (7-puntsschaal). In het SEM-model (Structural Equation Model) is voor zowel probleembesef als voor actiebereidheid op basis van deze items (tijdens het schatten van het model) een latente variabele geconstrueerd.
- 5 Politieke oriëntatie: Politieke zelfplaatsing op het spectrum links-rechts.
- 6 Bij alle verbanden die we hier bespreken, geldt dat ze geïnterpreteerd moeten worden in de context van een regressie-model. Dit houdt in dat de verschillen die we constateren (bijvoorbeeld op basis van opleidingsniveau), gecontroleerd zijn voor de overige variabelen in het model. Daarnaast is ook belangrijk dat wij op basis van onze analyses geen causaliteit kunnen aantonen; we signaleren een aantal correlaties maar kunnen geen uitspraken doen over oorzakelijke verbanden.
- 7 De subset van respondenten in een koopwoning met cv-ketel of gashaard (n = 1496). Zie Scholte et al. 2020.
- 8 De labels die we gebruiken om groepen van elkaar te onderscheiden moeten met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Of mensen uiteindelijk van het gas afgaan en waarom (niet) kunnen we op basis van deze analyse niet concluderen.

4 Slotbeschouwing

Klimaat en milieu scoort hoog in maatschappelijk probleembesef, als agendapunt voor de regering en er is een breed draagvlak voor de energietransitie onder burgers. Echter, we zien ook dat de steun afkalft wanneer het meer concrete maatregelen betreft en we zien een toename in verdeeldheid en politisering tussen voor- en tegenstanders in het klimaatdebat. Dit laat zien dat het zeker geen gegeven is dat burgers geneigd zijn mee te bewegen in de transitie naar een duurzaam Nederland. En dat terwijl burgerbetrokkenheid een essentieel element is in het klimaatdossier.

Klimaatverandering en de bijdrage die van burgers verwacht wordt om klimaatverandering tegen te gaan, is een complexe zaak voor burgers. Of het nu gaat om een aanpassing van hun levensstijl (energiegebruik, reizen, consumeren) of het (laten) verduurzamen van de woning. Ook wordt de burger geconfronteerd met een klassiek sociaal dilemma, waarbij bijdragen aan het tegengaan van klimaatverandering in eerste instantie vaak tot individuele kosten leidt, terwijl de opbrengsten ten gunste komen van het collectief. Een integrale aanpak, waarbij de energietransitie hand in hand gaat met verbeteringen op het vlak van andere aspecten van kwaliteit van leven, verdient daarom de aanbeveling.

Niet alleen klimaatverandering zelf, maar ook de opgaven die in dit kader bij de burger worden neergelegd, gaan dan ook veelal gepaard met vragen, onzekerheden en zorgen. Transparantie in de afwegingen en keuzes die worden gemaakt rondom klimaatbeleid is een belangrijke eerste stap, maar nog belangrijker is het om de dialoog aan gaan met de samenleving. Wanneer burgerbetrokkenheid zo belangrijk is in het klimaatdossier, is het van belang dat burgers procedurele rechtvaardigheid ervaren. Het is belangrijk dat de overheid burgers vroegtijdig betreft en oog heeft voor de vragen, onzekerheden, wensen en zorgen die leven bij burgers, deze serieus neemt, meeweegt in het afwegingsproces en adresseert in de uitvoering.

Naast procedurele rechtvaardigheid, speelt ook distributieve rechtvaardigheid een belangrijke rol bij burgerbetrokkenheid in het klimaatdossier. Het gaat hierbij dan niet alleen om een rechtvaardige verdeling van de lasten en lusten van de verduurzaming tussen burgers onderling, maar ook tussen burgers en bedrijven. Het verdelingsvraagstuk rondom de verduurzaming maakt van deze opgave ook een solidariteitsvraagstuk.

Een realistisch beeld van in hoeverre burgers mee kunnen en willen, is een essentiële *stepping stone* voor succesvolle burgerbetrokkenheid bij klimaatbeleid. Burgers verschillen in de mate waarin ze mee kunnen en willen doen in de duurzaamheidstransitie. Het is belangrijk om te beseffen dat het niet meebewegen van burgers niet te snel als onwil geïnterpreteerd moet worden. Vaak zal het gaan om mensen die om logische redenen afwachten, of simpelweg niet mee kunnen. Het is een aandachtspunt om de burger niet te overvragen.

Dit geldt met name voor groepen burgers die minder hulpbronnen tot hun beschikking hebben. De discussie rond burgerparticipatie in de duurzaamheidstransitie wordt nogal eens platgeslagen tot een financieel plaatje, dat met een instrumentarium van subsidies en beprijzing/belasting aangepakt zou kunnen worden. Wij benadrukken dat ook andere hulpbronnen, die mensen al dan niet tot hun beschikking hebben, hier een rol in spelen. Denk hierbij aan (lichamelijke en mentale) gezondheid, (sociale) intelligentie en (digitale) vaardigheden (van belang voor toegang tot relevante informatie en voor het aanvragen van verduurzamingsubsidies) en het hebben van een sociaal netwerk waarop een beroep kan worden gedaan voor hulp of uitwisseling van kennis en ervaring.

Er moet worden voorkomen dat de onwenselijke situatie ontstaat dat juist de meest kwetsbare groepen een onevenredig hoge prijs betalen voor de transitie, waardoor een zogenaamd Mattheus-effect zou kunnen optreden: degenen die nu al minder goed af zijn, gaan er nog verder op achteruit en degenen die het nu al relatief goed hebben, gaan er verder op vooruit. Temeer omdat de nasleep van de coronacrisis vergelijkbare risico's met zich meebrengt. Beleidsmakers moeten bij het opstellen van beleid steeds oog houden voor het ontstaan van deze situaties met bijbehorend risico op groeiende ongelijkheid en moeten deze situaties zoveel mogelijk zien te voorkomen. Dit vraagt om een bredere, meer integrale aanpak. Adequate informatievoorziening en gerichte ondersteuning voor alle groepen burgers, maar zeker voor de kwetsbare groepen burgers in de samenleving is hierbij van groot belang.

Kortom, in dit soort complexe, langjarige veranderingen is het essentieel dat burgers het gevoel hebben dat ze worden meegenomen in de besluitvorming, dat zij kunnen vertrouwen op de overheid, dat hun zorgen en wensen serieus worden meegenomen, dat ze eerlijk en rechtvaardig worden behandeld en dat de overheid transparant is in de keuzes die worden gemaakt. Een inclusieve benadering, waarin iedereen zich gezien en gehoord voelt, maar ook mee kan, is dan ook een belangrijke conditie.

Literatuur

- Carabain C. en Y. de Kluizenaar (2019). *Samen zijn we sterk. De burger en het klimaat- en energiebeleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P. en J. den Ridder (2020). *Burgerperspectieven 2020/1*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., J. den Ridder, P. van Houwelingen en E. Miltenburg (2020). *Burgerperspectieven 2020/2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder, J. den en P. Dekker (2019). Publieke opinie. In: A. Wennekers, J. Boelhouwer, C. van Campen en J. Kullberg (red.), *De sociale staat van Nederland 2019* (p. 53-76). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder J. den (2020). Publieke opinie. In: J. den Ridder, E. Josten, J. Boelhouwer en C. van Campen (2020). *De sociale staat van Nederland 2020*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Scholte, S., Y. de Kluizenaar, T. de Wilde, A. Steenbekkers en C. Carabain (2020). *Op weg naar aardgasvrij wonen. De energietransitie vanuit burgerperspectief*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Steenbekkers, A. en S. Scholte (2019). *Onder de pannen zonder gas? Woningeigenaren en hun overwegingen voor aardgasvrije alternatieven*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Verheijen, V. en M. Klerkx (2020). *Nederland denkt mee over ons land. Een online groepsdiscussie over Nederland vandaag en in de toekomst*. MWM2, juni 2020 (projectnummer pm 28770). Geraadpleegd 21 juli 2020 via <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/bijlagen/06-2020/29/bijlagen-burgerperspectieven-2020---2-onderzoeksrapporten>.